

ผลของการใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตาม
แนวทางพุทธธรรม

The Effectiveness of the Buddhist Model for Fostering the
Honesty of the Children by Family

ธีรตา ขำนอง Thirata Khamnong^๑

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ)

Phra Rajapariyattimuni (Thaib Siriyano)^๒

ดลพัฒน์ ยศธร Dalapat Yossatorn^๓

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุขฎิณิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรม โดยมีระเบียบวิธีการวิจัย คือ การวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ประกอบด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และ วิจัยเชิงกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) กลุ่มตัวอย่าง คือ ครอบครัวที่มีลูกอายุ ๙-๑๐ ปี จำนวน ๑๐ ครอบครัว ประกอบด้วยผู้ปกครอง ๑๐ คน ใช้การสัมภาษณ์ ส่วนเด็ก ๑๐ คน ใช้การวิจัยกึ่งทดลองแบบวัดผลก่อนและหลังการทดลอง (One Group Pretest-Posttest Design) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ Sign test ผลการวิจัย พบว่า เด็กมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นสูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ส่วนการประเมินคุณภาพของรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ โดยครอบครัว พบว่า อยู่ในระดับดี ถึง ดีมาก

คำสำคัญ : การปลูกฝัง, ความซื่อสัตย์, เด็ก, ครอบครัว, พุทธธรรม

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Thailand

^๒ ภาควิชาบาลีและสันสกฤต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of Pali and Sanskrit, Buddhism faculty of Buddhism,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

^๓ สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล Notional Instiute
for Child and Family Development, Mahidol University, Thailand.

Abstract

This article is part of the dissertation on “The Buddhist Model for fostering the honesty of the children by family”. The purpose of this study was to investigate the effect of using the Buddhist Model for fostering the honesty of the children by family. The research methodology was Mixed Research Method which consists of Qualitative Research and Quasi-Experimental Research. The sample consisted of 10 families, each of which has a 9-10 years old child. 10 parents, one of each family, were interviewed while the 10 children were examined in the experiment of One Group Pretest-Posttest Design. The qualitative data was analyzed by content analysis, percentage, mean, standard deviation and sign test. The results show that children have significantly expressed more honesty towards themselves and others than before fostering the honesty of children, with statistical significance level 0.01. The quality of the Buddhist Model for Fostering the Honesty of the Children by Family is found good and very good.

Key word : fostering, honesty, children, family, Buddhist

๑. บทนำ

ปี ค.ศ. ๒๐๑๓ องค์กรความโปร่งใสระหว่างประเทศ (Transparency International-TI) ได้จัดอันดับประเทศคอร์รัปชันทั่วโลก ไทยติดอันดับ ๓ คอร์รัปชันสูงสุดในภูมิภาคอาเซียน รองจากมาเลเซีย ๓% และฟิลิปปินส์ ๑๒% โดยมีกัมพูชาเป็นประเทศที่มีอัตราการติดสินบนมากที่สุดที่ ๕๗% และเมื่อจัดอันดับประเทศคอร์รัปชันเทียบกับประเทศต่างๆทั่วโลก ดัชนีคอร์รัปชันของประเทศไทยจัดอยู่ในอันดับ ๑๐๒ จากเดิมที่เคยอยู่อันดับ ๘๘ ลดลงมา ๑๔ อันดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ไทยมีสถานการณ์คอร์รัปชัน

ในประเทศมากขึ้น^๔ เอแบคโพลสำรวจปัญหาทุจริตคอร์รัปชันในหมู่คนไทย พบว่า ร้อยละ ๘๓.๖ เคยนำทรัพย์สินของที่ทำงานมาใช้ส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับงาน, ร้อยละ ๙๒.๔ นักเรียน/นักศึกษา เคยลอกการบ้านหรือรายงานเพื่อนในช่วง ๑๒ เดือนที่ผ่านมา, ร้อยละ ๘๗.๖ เคยลัดคิวเพื่อซื้อสินค้าและบริการ

^๔ Transparency International, **Corruption Perceptions Index 2013.**[online] from: www.transparency.org [7 January, 2014].

ต่างๆ^๕ ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า คนไทยกว่าร้อยละ ๘๐ มีพฤติกรรมความไม่ซื่อสัตย์ในสถานการณ์แวดล้อมที่อยู่รอบตัวทั้งในบ้านและที่ทำงาน จนกลายเป็นพฤติกรรมที่คุ้นเคยและซาชิน ประกอบกับข้อมูลจากคดีศาลเยาวชนและครอบครัวทั่วราชอาณาจักร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๘ พบว่าจำนวนข้อหาต่างๆ ที่เด็กกระทำผิดโดยมาก เป็นความผิดเกี่ยวกับการลักทรัพย์ ๒,๓๓๔ ข้อหา^๖ จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันที่แผ่ขยายไปในวงกว้าง ความมีคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลที่เสื่อมถอย ขาดความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบอาชีพและต่อหน้าที่ของตนเอง จนนำไปสู่การก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมามากมาย

กรุงเทพมหานคร ร่วมกับนิต้า และองค์กรเพื่อความโปร่งใส จึงได้ร่วมกันจัดทำหลักสูตรเพื่อต้านการทุจริตคอร์รัปชัน เรียกว่าหลักสูตร “โตไปไม่โกง” เพื่อใช้กับโรงเรียนในกรุงเทพมหานครมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ และขยายผลไปยังโรงเรียนต่างๆ เรื่อยไปจนครอบคลุมทั้งประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยมี “ความซื่อสัตย์สุจริต” เป็นหนึ่งในเนื้อหาความ

ดีที่ต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชันทั้ง ๕ ประการ^๗ ความซื่อสัตย์ เป็นคุณธรรมพื้นฐานในคุณธรรม ๘ ประการของคนไทยที่พึงมี^๘ สำหรับในทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึง “ความซื่อสัตย์ (Honesty)” ในมิตินิยามเกี่ยวข้องกับ “สัจจะ” และ “อาชวชะ” และ “สัจจะ” ปรากฏในหลักธรรมต่างๆ เช่น นัตนรวมทั้งธรรมะในระดับปกติพื้นฐานฆราวาสธรรม อธิษฐานธรรม เบญจธรรม การกล่าววาจาสุภาสิต ในมงคลสูตร ๓๘ และในบารมี ๑๐ เป็ของมนุษย์ คือ ศิล ๕ ความซื่อสัตย์ยังตรงกับข้อ ๒ ไม่ลักทรัพย์ และ ข้อ ๔ การไม่พูดโกหก ที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติเพื่อความสุสงบในสังคม แต่ปัญหาการขาดความซื่อสัตย์ในสังคมก็ยังมี

ครอบครัวจึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์แก่เด็ก โดยมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณธรรมที่พึงประสงค์ประการหนึ่ง^๙ การเริ่มต้นปลูกฝังความ

^๗ หลักสูตรโตไปไม่โกง, ๒๕๕๙ [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://growinggood.org/project/> [๒๒ กันยายน ๒๕๕๙].

^๘ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัยประเมินผลคุณธรรม ๘ ประการของผู้เรียน : เจตคติและพฤติกรรม, กรุงเทพฯ:๒๕๕๑, หน้า ๗.

^๙ นันทพร เชื้อคำ และคณะ, “บทบาทของผู้ปกครองในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์แก่นักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรดิตถ์”, วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัย

^๕ สถาบันออกแบบอนาคตประเทศไทย, คอร์รัปชันหลุมดำประเทศไทย:พฤติกรรมเคยชินที่ทำลายไทยโดยไม่รู้ตัว. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.fit.or.th>, หน้า ๑๖-๑๗.

^๖ ศาลยุติธรรม, หนังสือรายงานสถิติคดีประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๘. [ออนไลน์]: http://www.oppb.coj.go.th/doc/data/oppb/oppb_1460424056.pdf, หน้า ๒๔๕.

ชื่อเสียงในครอบครัว พ่อแม่จึงให้การอบรมสั่งสอนและเป็นต้นแบบที่สำคัญ^{๑๐} ในหลายครอบครัวจะสั่งสอนให้ลูกเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ ส่วนใหญ่ก็เป็นการสั่งสอนด้วยวาจา^{๑๑}

ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาเค้าโครงรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรม ขึ้น ซึ่งมีรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ตามหลักสุจริต ๓ และได้นำเค้าโครงรูปแบบฯ ที่พัฒนาขึ้นมาทดลองใช้กับเด็กและครอบครัว เพื่อจะเป็นเครื่องตรวจสอบว่า รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ ที่ได้ จะเป็นประโยชน์และนำไปใช้กับเด็กโดยครอบครัวได้อย่างแท้จริง

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

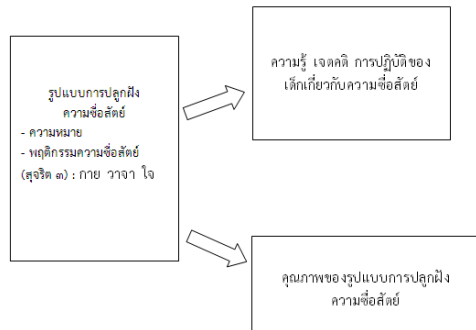
บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรม” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๑ ข้อ คือ

เพื่อศึกษาความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติของเด็ก ที่เป็นผลจากการนำรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมไปใช้

๓. สมมติฐานการวิจัย

หลังการทดลองใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมให้แก่เด็กโดยครอบครัวแล้ว เด็กจะมีความซื่อสัตย์ที่สูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง

๔. กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพกรอบแนวคิดการวิจัยในการพัฒนารูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรม

ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๕) : ๙๑.

^{๑๐} สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.), ๒๕๔๒ อ้างใน นิตยา คชภักดี และคณะ, รายงานการวิจัยโครงการพัฒนาระบบจัดเก็บกลุ่มตัวชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทย, สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, (นนทบุรี: หจก.กราฟฟิค 1 แอดเวอร์ไทซิ่ง, ๒๕๕๙), หน้า ๑๔.

^{๑๑} นงลักษณ์ วิรัชชัย และ รุ่งนภา ตั้งจิตเรเจริญกุล, การวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงคุณธรรมจริยธรรมของคนไทย, กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, ๒๕๕๑.

๕. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงกึ่งทดลอง (Quasi- Experimental Research) โดยแบ่งระยะการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๕.๑ ขั้นการสร้างและพัฒนา รูปแบบฯ เก็บข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร และจากกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ได้รับรางวัลความซื่อสัตย์ ๕ คน ด้วยแบบสัมภาษณ์ แล้วจัดทำร่างรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ และให้ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา การศึกษาด้านเด็กตรวจสอบ พร้อมปรับปรุงแก้ไข นำไปทดสอบการใช้ (tryout) ร่างรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมที่ได้สร้างและพัฒนาขึ้นกับครอบครัวจำนวน ๓ ครอบครัว ที่มีลูกอายุอยู่ในช่วงเดียวกับกลุ่มตัวอย่างเป็นระยะเวลา ๑ สัปดาห์ นำมาปรับปรุงแก้ไข

๕.๒ ทดลองรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ เป็นระยะเวลา ๑ เดือน โดยครอบครัวที่มีลูกอายุ ๙-๑๐ ปี จำนวน ๑๐ ครอบครัว นำไปใช้กับลูก (ครอบครัวที่มีลูกเรียนระบบโฮมสคูล ๒ ครอบครัว โรงเรียนเอกชน ๔ ครอบครัว และโรงเรียนรัฐบาล ๔ ครอบครัว) ประกอบด้วยผู้ปกครอง ๑๐ คน ใช้การสัมภาษณ์เพื่อประเมินคุณภาพรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ

๕.๓ สำหรับเด็ก ๑๐ คน ใช้การทดลองวิจัยเชิงกึ่งทดลอง แบบวัดผลก่อนและหลังการทดลอง (One Group Pretest-Posttest Design)

๕.๔ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิตินอนพาราเมตริก ได้แก่ Sign test

๕.๕ เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วย

๑) แบบวัดความซื่อสัตย์ของเด็กนักเรียน ของ นางดาวณา (กิตติสาโร) ไชยยนต์ มีค่าความเชื่อมั่นโดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha-Coefficient) แบ่งเป็นแบบสอบถามวัดความซื่อสัตย์ต่อตนเอง มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๗๕๑๑ และแบบสอบถามวัดความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๙๒๒

๒) แบบบันทึกการใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมที่ผู้ปกครองจะต้องจดบันทึกการใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ

๓) แบบประเมินคุณภาพรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ ที่ผู้ปกครองจะต้องประเมินหลังจากใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ

๖. ผลการวิจัย

๖.๑ การปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมให้กับเด็กของครอบครัว

ครอบครัวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๑๐ ครอบครัว ได้นำเค้าโครงรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ ไปใช้ปลูกฝังให้กับลูกเป็นระยะเวลา ๑ เดือน มีการจดบันทึกการใช้และการสังเกตพฤติกรรมของลูก โดยการใช้รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ ของครอบครัวส่วนใหญ่จะผสมกลมกลืนไปกับวิถี

ชีวิตประจำวัน ในแต่ละวันที่แต่ละครอบครัวดำเนินกิจกรรมปลูกฝังความซื่อสัตย์ให้กับลูก แม่จะเน้นการทำให้ดู ชี้ให้เห็นตัวอย่างของความซื่อสัตย์ พูดคุย สนทนา อบรมสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องความซื่อสัตย์บ่อยครั้ง เพื่อให้ลูกเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ และมีการแสดงออกทั้งทางกาย วาจา และใจ

จากข้อมูลการบันทึกพฤติกรรมการปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมให้กับเด็กโดยครอบครัว สรุปเห็นได้ว่าครอบครัวส่วนใหญ่จะปลูกฝังความซื่อสัตย์ที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างผสมผสานกันไป โดยเน้นที่การปลูกฝังทางกาย และทางวาจา เพราะเป็นสิ่งที่สามารถสอน ทำให้ดูเป็นแบบอย่างและให้ลูกทำตามแบบอย่างได้ รวมทั้งสามารถพูดคุย สนทนาให้เห็นประโยชน์และโทษของความซื่อสัตย์และคนที่ขาดความซื่อสัตย์ได้ ในขณะที่การปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางใจ เป็นสิ่งที่อาจไม่เห็นผลทันทีทันใด และสังเกตเห็นได้ไม่ชัดเจนเท่าทางกายและวาจา แต่ต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนานมากขึ้น

การปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางกายที่ครอบครัวส่วนใหญ่ได้ใช้ปลูกฝัง ได้แก่ การมอบหมายงานบ้านให้ทำ โดยทำตามข้อตกลงที่พ่อแม่ได้มอบหมายให้ทำ รองลงมา เข้าแถวซื้อของตามลำดับ/ไม่แซงคิว ไม่ลอกการบ้านเพื่อนถ้าไม่เข้าใจให้ถามเพื่อน / ทำการบ้านด้วยตนเอง เก็บของได้ส่งคืนเจ้าของ พาลูกไปวัดเพื่อพบพระ ปฏิบัติธรรม และทำบุญ ฝึกให้ลูกใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่เกินตัว ตามลำดับ

การปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางวาจาที่ครอบครัวส่วนใหญ่ได้ใช้ปลูกฝัง คือ

การเล่านิทานชาดก รองลงมา ชมเชยให้กำลังใจลูกเมื่อมีความซื่อสัตย์ หรือทำดี สอนลูกว่าไม่ใช่ของเราอย่าอยากได้ของผู้อื่น/ ไม่อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

การปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางใจที่ครอบครัวส่วนใหญ่ได้ใช้ปลูกฝัง คือ ให้ลูกสวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิ แผ่เมตตาก่อนนอน

๖.๒ การประเมินคุณภาพรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ โดยครอบครัว พบว่า คุณภาพของรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์นี้อยู่ในระดับดี ถึง ดีมาก ทั้งในด้านของสำนวนภาษาที่ใช้ การนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน มีประโยชน์เหมาะสมที่จะใช้กับเด็กช่วงวัย ๙-๑๐ ปี รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางกาย วาจา และทางใจ นั้นดีมีความเหมาะสม และการเป็นตัวอย่างที่ดี การให้ประสบการณ์ตรง ชมเชยของผู้ปกครองนั้น ดีมาก สำหรับการให้ประสบการณ์ทางอ้อมแก่เด็กก็ถือว่า ดี

๖.๓ การวัดและประเมินผลความซื่อสัตย์ของเด็ก

เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อตนเองของเด็กก่อนการทดลองอยู่ในช่วงคะแนนระหว่าง ๑.๗๕-๒.๗๕ หมายความว่า เด็กมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองอยู่ในระดับค่อนข้างสูง และคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อตนเองของเด็กหลังการทดลอง มีค่าเฉลี่ยคะแนนที่สูงขึ้น อยู่ในช่วง ๑.๙๐ - ๒.๙๐ หมายความว่าเด็กมีความซื่อสัตย์อยู่ในระดับค่อนข้างสูง - สูง

เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นของเด็กก่อนการทดลองอยู่ในช่วงคะแนนระหว่าง ๒.๖๐-๒.๙๕ ซึ่งถือว่าเด็กมีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นอยู่ในระดับสูง

และคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อตนเองของเด็กหลังการทดลอง มีค่าเฉลี่ยคะแนนที่สูงขึ้นอยู่ในช่วง ๒.๗๐ – ๓.๐๐ ซึ่งถือว่าเด็กมีความซื่อสัตย์อยู่ในระดับสูง

เมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อตนเองและคะแนนความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นของเด็ก โดยใช้สถิติ Sign test พบว่าคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อตนเองหลังจากใช้รูปแบบสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อตนเองก่อนใช้รูปแบบ อย่างมีนัยสำคัญทาง

สถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และ คะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นหลังจากใช้รูปแบบสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นก่อนใช้รูปแบบ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ สรุปได้ว่า หลังจากครอบครัวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างได้นำเค้าโครงรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ ไปใช้กับเด็กแล้ว เด็กมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นที่เพิ่มขึ้น รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๑

ตาราง ๑ เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนความซื่อสัตย์ต่อตนเองและความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง

เปรียบเทียบ	จำนวน	ก่อนทดลอง		หลังทดลอง		p-value
		คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	
ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง	๑๐	๒.๒๑	๐.๘๒	๒.๕๒	๐.๗๑	๐.๐๐๒**
ความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น		๒.๘๑	๐.๔๘	๒.๘๓	๐.๑๘	๐.๐๐๔**

**p-value < ๐.๐๑

๗. บทสรุปและอภิปรายผล

รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นและศึกษาผลการนำไปใช้กับเด็กและครอบครัว พบว่า ครอบครัวมีการประเมินคุณภาพการใช้รูปแบบฯ ในระดับดี-ดีมาก และเมื่อวัดผลการเปลี่ยนแปลงความซื่อสัตย์ที่เกิดขึ้นกับเด็ก จะเห็นได้ว่าเด็กมีการเปลี่ยนแปลงของความซื่อสัตย์หลังการใช้รูปแบบการปลูกฝังฯ ที่สูงกว่าก่อนการทดลอง

ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยที่ได้ดังต่อไปนี้

๗.๑ รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กตามแนวทางพุทธธรรม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ครอบครัวจะใช้ผสมผสานกันไป ตามแต่สถานการณ์และเวลาที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับลูกในแต่ละวัน และสอนสอดแทรกไปในกิจกรรมต่างๆ ที่ทำด้วยกัน ทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดี การอบรมสั่งสอนด้วยวาจา การให้รางวัลและการลงโทษ

การกระตุ้นให้คิดหาเหตุผล การให้เรียนรู้ด้วยตนเอง การสอนผ่านสื่อต่างๆ เป็นต้น^{๑๒} เช่น เวลาพ่อแม่พาลูกไปซื้อของก็จะให้ลูกเข้าแถวตามลำดับไม่แซงคิว ครอบครัวจึงใช้รูปแบบตามสถานการณ์และบริบทสภาพแวดล้อม สอดแทรกไปในกิจวัตรประจำวันที่หลากหลาย บางวันที่ครอบครัวมีภารกิจงานมากมาย มีเวลาสั้นๆ ก่อนนอนก็จะเลือกใช้วิธีการเล่านิทาน หรือการพูดคุยกันถึงคนที่มีความซื่อสัตย์ พร้อมทั้งอธิบายถึงคุณและโทษของความซื่อสัตย์ให้ลูกได้เข้าใจ

๗.๒ รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางกาย ทุกครอบครัวจะใช้งานมอบหมายงาน/ ตกลงไว้กับพ่อแม่ ทั้งการทำงานบ้าน หรือกิจวัตรประจำวันที่ได้รับมอบหมายจากพ่อแม่ ลูกที่ทำตามข้อตกลงที่ได้ให้ไว้กับพ่อแม่ ถือเป็นกรมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายไว้ “....ได้นำรูปแบบนี้ไปใช้ การพัฒนาของน้องก็ดีขึ้นในเรื่องของความซื่อสัตย์ เช่น การทำการบ้าน เขาจะทำด้วยตัวเองมากขึ้น ปกติก็ทำด้วยตัวเองอยู่แล้ว ตอนนี้ก็ยิ่งทำด้วยตัวเองมากขึ้น.....”^{๑๓} และดังกล่าวไว้ใน

พระไตรปิฎก “สิงคาลกสูตร”^{๑๔} ที่สิงคาลกมานพไหว้ ๖ ทิศ ตามที่บิดาได้สั่งเสียไว้ก่อนตายทุกเช้า สิงคาลกมานพกระทำตามที่พ่อสั่งไว้ทุกวัน เขาจึงเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ต่อคำสั่งญาติที่รับคำสั่งเสียของพ่อว่าจะทำตามและทำตามมาอย่างต่อเนื่อง

๗.๓ รูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางวาจา ครอบครัวส่วนใหญ่มักจะเลือกใช้การเล่านิทานชาดกที่เกี่ยวกับความซื่อสัตย์ หรือตัวอย่างผู้ที่มีความซื่อสัตย์ให้ลูกฟัง/ ลูกอ่านก่อนนอน พร้อมทั้งพูดคุยถึงประโยชน์ โทษ และข้อคิดที่ได้จากนิทานหรือเรื่องเล่าอื่นๆ ให้เด็กฟัง การเล่านิทานจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังความซื่อสัตย์ทางอ้อมผ่านตัวละคร หรือเรื่องเล่าที่เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ และไม่มีความซื่อสัตย์ ที่จะช่วยให้ลูกได้เกิดความเข้าใจจากตัวอย่างนั้นได้เป็นอย่างดี ทำให้ลูกได้เห็นทั้งข้อดีของผู้มีความซื่อสัตย์ และข้อเสียของผู้ที่ขาดความซื่อสัตย์ เด็กที่ได้รับฟังจะใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง และร่วมตอบคำถามกับพ่อแม่ถึงข้อคิดที่ได้จากการรับฟัง สอดคล้องกับงานวิจัยของจิตติมา ธนะศักดิ์ศิริ^{๑๕} และ จิราภรณ์ หงส์

^{๑๒} สายฤดี วรกิจโกคาทร และคณะ, **โครงการวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในประเทศไทย**, (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล เสนอต่อ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม). นครปฐม: ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^{๑๓} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ วิภาวีสันทัต, มารดา, วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/ ๒๔๒-๒๔๓/ ๑๙๙-๒๐๐

^{๑๕} จิตติมา ธนะศักดิ์ศิริ, “การเสริมสร้างคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่ได้จากการอ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กภาษาไทย ที่พิมพ์ระหว่างปี ๒๕๔๓-๒๕๔๕”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘).

ประชา^{๑๖} เด็กที่อ่านนิทาน หรือวรรณกรรมที่มีเนื้อหาส่งเสริมความซื่อสัตย์ จะทำให้เด็กมีความซื่อสัตย์ที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเด็กที่ไม่ได้อ่านนิทาน หรือวรรณกรรมความซื่อสัตย์

๗.๔ ผลการวัดประเมินคะแนนความซื่อสัตย์ของเด็กทั้งก่อนและหลังการใช้เค้าโครงรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็ก โดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรมนี้ จะพบว่า คะแนนความซื่อสัตย์ต่อตนเอง และความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น มีคะแนนที่อยู่ในระดับค่อนข้างสูง – สูง การที่ประเมินสรุปว่าเด็กมีคะแนนหลังการใช้รูปแบบฯ ดีขึ้นกว่าก่อนการใช้รูปแบบฯ เป็นค่าคะแนนความซื่อสัตย์ที่เปลี่ยนแปลงโดยมีคะแนนที่ดีขึ้น การที่เด็กมีคะแนนความซื่อสัตย์ก่อนการทดลองวิจัยที่ค่อนข้างสูง หรือ สูงอยู่แล้ว เป็นเพราะเด็กกลุ่มนี้เป็นเด็กที่อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ อาศัยอยู่ด้วยกันกับพ่อแม่ จะได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี ซึ่งได้อบรมสั่งสอนคุณธรรมสอดแทรกกับการเลี้ยงดูมาบ้างแล้ว ในช่วงของการทดลองการวิจัยจึงเป็นช่วงที่เน้นย้ำปลูกฝังความซื่อสัตย์เป็นพิเศษประจำทุกวัน

อย่างไรก็ดี การที่พ่อแม่ได้ใกล้ชิดคอยอบรมสั่งสอน ปลูกฝังความซื่อสัตย์ตามแนวทางพุทธธรรมนี้ พ่อแม่จึงทำหน้าที่เหมือนเป็น “กัลยาณมิตร” ที่คอยชี้แนะ สั่ง

สอน ปลูกฝัง ให้ลูกมี “สัมมาทิฐิ” เกิดการเรียนรู้ด้วยอาศัยการฟัง (สุตะ) คำสอนของพ่อแม่ อันเกิดจาก “ปรโตโฆสะ” คือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้น หรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน การแนะนำ การถ่ายทอดของ “ครูผู้สอน” ซึ่งก็คือ พ่อแม่ คอยชี้แนะแนวทาง อบรม สั่งสอน เพื่อให้ลูกเกิด “โยนิโสมนสิการ” คือ การทำใจให้แยบคาย เป็นการใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด คิดเป็น รู้จักที่จะมอง พิจารณาสังทุกหลาย ตามความเป็นจริง ตามเหตุปัจจัย ถือได้ว่าโยนิโสมนสิการเป็นเสียงภายในของ “ผู้เรียน” ซึ่งก็คือ ลูก^{๑๗} จนเกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ พิจารณาใคร่ครวญ มาสู่การปฏิบัติปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความซื่อสัตย์จากเดิมที่ไม่ดีให้ดีขึ้น และรักษาพฤติกรรมความซื่อสัตย์ดีอยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิม หรือดียิ่งขึ้นกว่าเดิม ตามหลักของทศ ๖ ที่ว่า ห้ามไม่ให้ทำชั่ว และสอนให้ทำความดี และตามหลักมงคล ๓๘ อันได้แก่ การทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของพ่อแม่ที่มีต่อลูก และการให้ลูกฟังธรรมตามกาล^{๑๘} และธัมมัสสวนัย-บุญสำเร็จได้ด้วยการฟังธรรมเป็นข้อหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐^{๑๙}

๗.๕ การปลูกฝังความซื่อสัตย์ในครอบครัว แม้ว่าแม่จะเป็นผู้ปลูกฝังหลัก

^{๑๖} จิราภรณ์ หงส์ประชา, “การสร้างแบบเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมเพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖).

^{๑๗} อก.ทศ.(ไทย) ๒๐/๓๗๑/๑๑๐., ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓

^{๑๘} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๘/๕๖๒

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๘๓.

เนื่องจากมีความใกล้ชิดกับลูกเป็นอย่างมาก แต่ผู้เป็นแม่ยังมองว่าการปลูกฝังความซื่อสัตย์ ควรได้รับความร่วมมือจากสมาชิกคนอื่นในครอบครัวให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งผู้เป็นพ่อมีบทบาทที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าแม่ ในการปลูกฝังความซื่อสัตย์ให้กับลูก “...คิดว่าตรงนี้ (รูปแบบ) เอาไปใช้ได้ แต่ว่าต้อง... ในครอบครัว ต้องร่วมมือกันทั้งพ่อและแม่ ได้บอกพ่อช่วยเสริม...”^{๒๐} ดังจะเห็นได้จากในพระไตรปิฎกมีกล่าวไว้ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพระราหุล ที่พระองค์ได้ทรงคว่ำภาชนะแล้วตรัสกับพระราหุลว่า “สมณะถ้าไม่มีความละอายพูดเท็จทั้งที่รู้ ก็เหมือนภานะน้ำคั่วแล้วอย่างนี้” แล้วทรงหงายภาชนะน้ำขึ้น ตรัสกับพระราหุลว่า “สมณะถ้าไม่มีความละอายพูดเท็จทั้งที่รู้ ก็วางเปล่าเหมือนภานะที่หงายขึ้น” และทรงยกอุปมาอุปไมยกับข้างต้น ที่ใช้ร่างกายทุกส่วนทำงานให้พระราชาได้ ไม่มีอะไรที่ข้างต้นนั้นทำไม่ได้ เช่นเดียวกัน สมณะที่ไม่มีความละอายพูดเท็จทั้งที่รู้ก็เหมือนกัน ที่จะไม่ทำบาปอะไรเป็นไม่มีทรงสอนให้พระราหุลพิจารณาดูการกระทำทางกาย ทางวาจาและทางใจของตน เหมือนคนใช้คันฉ่องดูเงาหน้าของตน^{๒๑} หรือแม้แต่การที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสอนลูกชายด้วยการจ้างให้ฟังธรรม จนลูกชายบรรลุนิสิตาปัตติผลต่อมาเกิดความละอายใจเมื่อบิดาให้เงินค่าจ้าง จึงไม่ขอรับเงินดังกล่าว พระศาสดาจึงตรัสบอกกับอนาถบิณฑิกเศรษฐี ว่าโสดาปัตติผลที่

นายกาละได้นี้ ประเสริฐกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิและประเสริฐยิ่งกว่าสมบัติในเทวโลก และพรหมโลกอีกด้วย^{๒๒}

๘. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากการวิจัยดังต่อไปนี้

๘.๑ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น วัด ควรจัดอบรมเรื่องความซื่อสัตย์ให้แก่ครอบครัว โดยกำหนดระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๓ เดือน ตลอดจนจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มพุทธศาสนิกชนในเรื่องนี้ให้มากขึ้น

๘.๒ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งศูนย์คุณธรรม และหน่วยงานด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว ควรศึกษาหาแนวทางหรือนำรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ของเด็กโดยครอบครัวตามแนวทางพุทธธรรม ไปสู่การปฏิบัติในระดับกว้าง

๘.๓ ในการนำรูปแบบการปลูกฝังความซื่อสัตย์ฯ ไปใช้ ควรพิจารณาปัจจัยอื่นที่อาจเกี่ยวข้องด้วย เช่น บริบทสภาพแวดล้อม ระยะเวลา และความสนใจของเด็กและครอบครัว

๘.๔ ผู้จัดทำรูปแบบฯ ควรเพิ่มรายละเอียดบางประการ เช่น การกำหนดสถานการณ์ที่มีเทคนิควิธี เทคนิคการสอนหาที่จะกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองของเด็กและครอบครัวได้มากขึ้น

^{๒๐} สัมภาษณ์ ดาวนภา ไชยยนต์, มารดา, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗-๑๑๒/๑๑๗-๑๒๔.

^{๒๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๘/๘๘ , ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๘/๑๘๐-๑๘๒

บรรณานุกรม

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือทั่วไป

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

จิตติมา ธนะศักดิ์ศิริ. “การเสริมสร้างคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่ได้จากการอ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กภาษาไทย ที่พิมพ์ระหว่างปี ๒๕๔๓-๒๕๕๕”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๘.

จิราภรณ์ หงส์ประชา. “การสร้างแบบเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมเพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑”. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖.

นงลักษณ์ วิรัชชัย และ รุ่งนภา ตั้งจิตรเจริญกุล. การวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง คุณธรรมจริยธรรมของคนไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, ๒๕๕๑.

นันทพร เชื้อคำ และคณะ. “บทบาทของผู้ปกครองในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และ ค่านิยมที่พึงประสงค์แก่นักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาอุดรดิตต์”. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๕) : ๙๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ศาลยุติธรรม. หนังสือรายงานสถิติคดีประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๘.[ออนไลน์]:

http://www.oppb.coj.go.th/doc/data/oppb/oppb_1460424056.pdf

สถาบันออกแบบอนาคตประเทศไทย. คอร์ปชั่นหลุมดำประเทศไทย:พฤติกรรมเคยชินที่

ทำลายไทยโดยไม่รู้ตัว. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.fit.or.th>

สัมภาษณ์ สมลักษณ์ วิชาวิสันต์, มารดา, วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ ดาวันภา ไชยยนต์, มารดา, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๙.

สายฤดี วรกิจโกทาทร และคณะ. โครงการวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม

และจริยธรรมในประเทศไทย. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล เสนอต่อ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม). นครปฐม: ๒๕๕๒.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.), ๒๕๔๒ อ้างใน นิตยา คชภักดี และคณะ. รายงานการวิจัยโครงการพัฒนาระบบจัดเก็บกลุ่มตัวชี้วัด **ครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทย.** สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล. นนทบุรี: หจก.กราฟฟิค1 แอดเวอร์ไทซิ่ง, ๒๕๔๙.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. **รายงานการวิจัยประเมินผลคุณธรรม ๘ ประการของผู้เรียน : เจตคติและพฤติกรรม.** กรุงเทพฯ, ๒๕๕๑

หลักสูตรโตไปไม่โกง. ๒๕๕๙ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://growinggood.org/project/>
[๒๒ กันยายน ๒๕๕๙].

๒. หนังสือภาษาอังกฤษ

Transparency International. **Corruption Perceptions Index 2013.**[online]
from: www.transparency.org [7 January, 2014].

